

Євгенія Навроцька, Віктор Човка
Олександр Селеш,
Сімона Тирпак, Крістіна Човка

*Прикмети
та забобони ромів
Закарпаття*

Ужгород
Видавництво Олександри Гаркуші
2017

УДК 398.31(=214.58) (477.87)
ББК ШЗ (4Укр=Циг)9–419
П 75

У пропонованій книжці зібрано найвідоміші повір'я, прикмети та забобони, які побутують серед ромів міста Ужгород, Ужгородського району та міста Чоп.

Завдяки глибокому змісту, етнографічній самобутності, мовному колориту вони зберігаються у пам'яті поколінь як певний досвід життєвої мудрості. В кожній ромській родині і нині з'являються та запозичуються нові звичаї і вірування, які відображають взаємовплив культур народів різних національностей, що проживали і проживають на теренах нашого краю.

Для широкого кола читачів.

Закарпатська обласна молодіжна громадська організація “Гідність” (“Патів”) щиро вдячна Міжнародному фонду “Відродження” за підтримку проекту “Організація навчання творчої ромської молоді”.

© Євгенія Навроцька, 2017
© Віктор Човка, 2017
© Олександр Селеш, 2017
© Сімона Тирпак, 2017
© Крістіна Човка, 2017
© Видавництво Олександри Гаркуші, 2017

ISBN 978-617-531-161-5

До читача

Ромські народні прикмети та забобони склались століттями. На сьогодні багато з них забулось, деякі незрозумілі сучасній молоді.

Як і в кожній культурі, у ромській є свої народні прикмети та забобони. Проживання довгий час поряд з українцями, росіянами, словаками, угорцями, румунами привело до того, що відбувся взаємовплив культур. У ромів, які проживають в Закарпатті, з'явилося багато прикмет та забобонів, які схожі до прикмет сусідніх народів. Наприклад, недоброю ознакою є розсипана сіль або розбите дзеркало. Але роми зберегли і свої народні звичаї, особливості культури, прикмети та забобони.

Прикмети живуть вже не одне сторіччя. Вони продовжують жити і в наш комп'ютерний час. У них вірять як чоловіки, так і жінки. Віримо, що гроші в понеділок зранку або у будь-який день пізно ввечері давати в позику не можна. Не можна вітатись або віддавати речі через поріг. Просто віримо в це!

Величезна кількість літератури з цієї теми свідчить про те, наскільки великий інтерес до забобонів і прикмет, що продовжують існувати сьогодні.

У чому секрет повір'їв, у які часом вірять і високоосвічені люди? Ми не можемо досконало зрозуміти істину наших вчинків. Стійкість протягом багатьох століть вірувань у прикмети і забобони свідчить про те, що інколи вони збуваються. Мабуть тому люди багатьох поколінь запам'ятовували їх і зберігали у своїй пам'яті як певний досвід життєвої мудрості.

У нашій роботі ми старались зібрати найбільш відомі повір'я, прикмети та забобони ромів Закарпаття. Багато з них схожі на повір'я народів, що живуть поруч з ними. Але є і такі, що поширені тільки серед ромів. Вони особливі. Це тільки невелика частина, яку донесла до сьогодні ромська громада. Думаю, що після нашої публікації сплинуть з пам'яті народу ще багато призабутих прикмет та забобонів.

У підготовки до публікації брала участь ромська молодь, яка намагається зберегти мудрість предків. Це Віктор Човка, який розпочав роботу, пізніше – Сімона Тирпак, Олександр Селеш та Крістіна Човка, які були учасниками проекту “Організація ромської творчої молоді” за підтримки Міжнародного фонду “Відродження”.

Євгенія Навроцька

Ромська родина

Родина – основа буття будь-якої людини. Весілля – один із основних і важливих кроків створення нової сім'ї. До нього готувались всією великою родиною. Як і в усіх народів, у ромів є багато своїх обрядів, пов'язаних з вибором нареченої, сватанням, проведенням самої весільної церемонії. Вони різняться між собою, оскільки в Закарпатті проживають кілька ромських етнічних груп. Але всі вони направлені на те, аби весілля пройшло гучно, майбутня родина була щасливою та міцною.

Раніше майже кожне весілля відбувалось за домовленістю та згодою батьків молодят. Про взаємне кохання навіть не ставилось питання. Хлопець та дівчина могли знати один одного хіба що тільки з виду. Нині цей звичай відійшов або ж відходить. Ще раз хотіло звернути увагу, що ромі різні за етнічними групами, тому в кожних по-іншому, але це єдиний народ. Молоді люди можуть зустрітись, як правило, тільки на вулиці і обов'язково у присутності когось із членів родини: дорослої сестри, брата, тітки. Всі ромські дівчата мають виходити заміж цнотливими, і громадська думка має велике значення. Тому батьки уважно слідкують, аби не була загублена честь родини. Інколи, коли батьки молодого або ж молодої категорично були проти, то молодята втікали на кілька днів з дому і повертались назад вже як сімейна пара. І в таких ситуаціях завжди знаходилась можливість самим молодим людям вирішувати свою долю. Батькам тільки залишалося вирішувати, враховуючи ряд моментів, робити весілля або ні. Частіше весілля робилось.

Для ромів не важливий інститут укладення шлюбу в органах місцевого самоврядування. І це ніяк не пов'язано з соціальними виплатами, як декотрі гадають. Достатньо факту спільного проживання, адже у ромів один шлюб на все життя. І діти, що народились у такому шлюбі, можуть мати прізвище матері. Інколи трапляються випадки, коли дитина отримує прізвище бабусі або дідуся. Після узаконення шлюбу діти вже носять прізвище батька.

Незважаючи на тривале проживання поміж представниками різних національностей ромі зберегли свої весільні прикмети, звичаї та традиції. Сама шлюбна церемонія дуже схожа на весільні обряди народів, серед яких проживають ромі. У нашому випадку – в Закарпатті – деякі звичаї такі ж, як у українців, угорців, румун. Єдине, що поколіннями не змінюється – дошлюбна густота дівчини. До прикладу, у ромів – сервів, ловарів, келделарів, що проживають в Центральній Україні, Росії, весільні звичаї більш суворі. Ми не будемо докладно зупинятись на них, оскільки нашим завданням було дослідження прикмет ромів Закарпатського краю.

*

Анро майос теджан роместе наши, бо наджівена бахталес.

У травні одружуватись не бажано, оскільки шлюби вважають нещасливими.

*

Анро цудзо таборіс саворе чая лаче.

У чужому таборі всі наречені хороші.

*

Патіваледер ромни нане, сар романи чай.

Вірніше дружини немає, аніж ромка.

*

Іля о дилино годявер ромня – қорқоро ачіля годяведер.

Оженився дурень на розумній – сам порозумнішав.

*

Лачо чаладос – қучедер сар о лове.

Злагода в родині – дорожче грошей.

*

Насидяр те урен о қхосно: авена о чаве, авела те о старішагос.

Не чатуй, дівчино, надівати хустку: прийдуть діти, прийдуть турботи.

*

Насидяр теджан роместе, менг хага ода маро.

Не пилуй виходити заміж, ще з'їси того хліба.

*

Джівега холяме ромняга – қорқого айсо ачега.

Зі злою жінкою будеш жити – сам таким станеш.

*

Ла чайора – патів, ла ромня – верность.

У дівчини – честь, у дружини – вірність.

*

Ле піранес лаче лава, а қана има ачел тийро ром – налаче.

У нареченого гарні слова, а як вже чоловіком став – погані.

*

Ше адро адос, чақ андро екх тейн.

Хоч в ад, аби лише бути разом.

*

Е патів ла чойорақері қучедер ле ловендар.

Чість дівчини дорожче грошей.

*

Е терні чай қхейре бешел – ле ромес біянела аври.

Наречена вдома сидить – жениха висидить.

*

*Ше андре соба ла чайорақе, сава нане ром ліцинела
о чіріқло – қо мангавипе.*

Якщо в кімнату дівчини, незаміжньої жінки влетить голуб –
до сватання.

*

Ше е чай қана сивел қоліндя о вас – ақор ой зақамля нес.

Якщо дівчина вколола палець під час шиття – вона закохана.

*

Лондьярдял о теҳан – зақамлял тут.

Пересолив їду – значить, закохався.

*

*Маїнен те поможинен те урен ла терня чақ ола джувля,
қас лачо джівіпен ле ромега.*

Одягати наречену мають допомагати тільки жінки, що щасливі у
шлюбі з чоловіком.

*

Бут те қиден аври – ромни тут нейла.

Багато вибирати – одруженим не бути.

*

*Біавесқеро букетос те преден ла пхеняқа
сава нане менг ром анела бах.*

Весільний букет, переданий неodrуженій сестрі, принесе щастя.

*

*Про біяв вріскінен “Горьқа”, гой о дживипен миє гуло.
На весіллі кричать “Гірко”, аби родинне життя було солодким.*

*

*Қана о біяв а перел о бришінт, ақор о терне мануша
савенге о біяв бахталес джівена.*

Якщо під час весілля дощить, то у молодого подружжя
все буде гаразд.

*

*Қана пало біяв першо авел андро қхер е ромни – ақор ой
ейла е хулані андро чаладос, а те о ром першо авела ақор ов
ейла о хулай андро қхер те чаладос.*

Якщо після вінчання першою в дім заходить наречена – вона буде
керувати в родині, якщо наречений – він буде господарем.

*

Ше нашавен ле біявескері ангрушні – розджана тумен.

Втратити обручку – до розлучення, до розставання.

*

*Қана джас роместе қампе гой о віганос тейл баре баєнца,
гой о джівіпен миє баро, тхе о қамашлі маїнел
тейн пханле андре англал о нақх, те палал е пета,
гой е бах не на нашлел.*

Виходити заміж треба у сукні з довгим рукавом,
щоб спільне життя було довгим, і в туфлях з закритим
носком та п'яткою, щоб щастя не згубилося.

*

Биявескєро шляєріс наші те чівен аври.

Весільний шлаєр (фату) викидати не можна.

*

*Қана джал о біяв, а о терне қхелен, те перела пало шейро
латар о шляєріс, ақор он наджівена анрдо єқх буталіқ.*

Якщо при весільному танку нареченої у неї з голови впаде фата,
то подружжя довго разом жити не будуть.

*

Ше е лачи терні ачел паліш налчі ромні .

І хороша наречена поганою жінкою стає.

Гостинність. Гендерна нерівність

Цнотлива дівчина може одягати брюки, заміжня жінка – ні. Вона мусить ходити завжди у спідниці або сукні. Так було давно у нас. Нині вже ужгородські роми намагаються дотримувати гендерну рівність. Ще одна традиція, яку роми Ужгорода перебрали у європейських ромів. Це коли облаштовують два столи: за великим стоять сидіти декілька чоловіків, а за іншим, меншим – жінки. Така собі гендерна нерівність. Та не все так сумно – подекуди всі разом: і чоловіки, і жінки гостяться разом.

*

Романі яг саворенге свецинел.

Ромське вогнище всім світить.

*

Ше прелен екх екхаврес андро кхер сентно пренггло рома.

Закони гостинності святі для ромів.

*

Ле ромен песқирі файта пал саворо светос.

У ромів рідня кругом на світі.

*

*Пре сави пхув наджала о ром, ушадзик (са қай)
песқера файта арақхела.*

До якої країни не прийде ром, всюди родину знайде.

*

Ле ромен шел чгіба, а қореніс екх.

У ромів сто мов, а корінь – один.

*

Кеци рома, айци обичаї.

Скільки ромів, стільки і звичаїв.

*

Со амаре ромен, со аврен ромен – о рат екх сина.

Що у наших ромів, що у чужих – кров одного кольору.

*

Ле гірешне чіқовс о пер чувчо.

У норовистої кобили живіт пустий.

*

О годявер приг о туман диқхел.

Розумний крізь туман бачить.

*

О бар зорало, а роменгеро йіло зораледер.

Камінь твердий, а ромське серце – міцніше.

*

О маро қовло, а ле ромесқеро йіло – қовледер.

Хліб м'який, а ромське серце – м'якіше.

*

Қасқе о рат шилало, ода нане ром.

У кого кров холодна, той не циган.

*

О ром на сбандьола, қана диқхела, сар джівен авер рома.

Рома не перекосить від заздрощів, коли він подивиться як живуть інші.

Вагітність. Пологи. Дитинство

З появою на світ нової людини колись було пов'язано багато прикмет, повір'їв та забобонів. Вони були більш поширені поміж жінок, але є і такі, що стосуються чоловіків. Жінці, коли стать малюка вже не є таємницею для батьків до народження дитини, стародавні традиційні повір'я відходять. Проте ми і сьогодні хочемо знати: хлопчик чи дівчинка народиться, яке значення має для дитини день і дата появи на світ.

У першу тергу народні прикмети спрямовані на те, аби дитина народилась здоровою і була щасливою, зберегти її від злих гар.

Представлені у цьому розділі прикмети, забобони, повір'я охоплюють весь період вагітності, пологів мами та першого року життя дитини. Адже у перші дні появи на світ дитина і мама беззахисні. Знаючи кількість цих прикмет вчить нас, як поводитись у цей період, як захищатись, того боятись.

Епостереження, які велись багатьма століттями і були закріплені у повір'ях та забобонах, сьогодні мають пояснення з точки зору сучасної медицини. Якщо раніше вважалося, що у волоссі знаходиться скрита сила людини, на якій можна таклувати, приворожувати, то нині, маючи всього одну волосину, можливо прогитати генетичний код особи.

З волоссям пов'язано багато прикмет та забобонів, наприклад про те, що не можна зрізати його в період вагітності. Сьогодні медики вважають, що у волоссі є багато кальцію. Зрізати волосся – стимулювати організм на його ріст, а цей мінерал конте необхідний для кісточки дитини.

Або: жінка-породілля двох тижнів не може бути в одній кімнаті з гостями після пологів. Мудре повір'я! Адже організм жінки ще ослаблений. Контакти з гостями, серед яких можуть бути хворі, – небезпечні для мами і дитини. Подібні пояснення можуть надати медики і щодо мінімізації контактів з іншими гленами сп

ільноти протягом шість тижнів. Тільки через шість тижнів організм жінки більш-менш відновлюється після вагітності та пологів.

Стосовно прикмети, що вагітній не можна дивитись на страшне, теж є пояснення медиків. Встановлено, що, перебуваючи у лоні мами, дитина відгуває її емоційний стан. Негативні емоції у майбутньому можуть відбитись на характері та зовнішності дитини. Прикметі про те, що вагітна жінка не повинна їсти потайки, також є пояснення: підвищення апетиту пов'язано з формуванням і ростом плоду, тому не слід змушувати жінку ховатись або попішати.

*

Қана е ромні додқанля нес гої парі гині, ой майнел тайқой те пхенен аврі ле чаєнге.

Коли жінка дізналась, що вона вагітна, то повинна відразу сповістити про це жінкам громади.

*

Ла пхара джувляқе нане сабано човрал техан: о чаворо родзинела нес предарадо.

Вагітній не можна їсти потайки: дитина народиться лякливою.

*

Ла пхара джувляқе наші те диқхген про джунгале: о чаворо родзинела нес джунгало.

Вагітній не можна дивитись на страшне: дитина народиться негарною.

*

Ла пхара джувляқе наші нес те штрігінен – о чаворо родзинела нес сигедер сар қампе.

Вагітній не можна стригти волосся: дитина може народитись передчасно.

*

*Ла пхара джувляке наші те отпхенен қана ой
варесо мангел.*

Вагітній жінці не можна відмовляти у проханні.

*

*Қана пхари сал наши бут тедикен пре яз, гой ле чаворес те
нейл печейти про муй.*

Під час вагітності не можна довго дивитись на вогонь,
щоб у дитини не було плям на обличчі.

*

*Қана пхари сал қампе те дикен про саворо со гин шуқар,
гой те о чаворо миє шуқар.*

Під час вагітності треба дивитись на красиве,
аби дитина була гарною.

*

*Пре пхари джувлі қана ой джал те роджинен, намайне
тейн ніч қругло (ангрушня, різінкі андро бала, те авқа
дуредер).*

Під час пологів на жінці не повинно бути нічого круглого
(персні, гумки на волосся і т.д.).

*

*Наші ла пхара джувляке те дикхен про маче андро акваріум.
О чаворо намішто вақерла.*

Не можна вагітній дивитись на те, як риба плаває в акваріумі.
Дитина буде погано говорити.

*

*Наші ла пхара джувляке те дикхен пре варесо джунгало,
а те вріскінен “Йой”, гой ода страшнібен те
на преджал про чаворо.*

Не можна вагітній дивитись на щось страшне і вигукувати “Йой!”,
аби це страшне не відбилось на дитині.

*

*Наші ла пхара джувляке те ругінен ла мачқа, руқонес,
бо роджинела дзарале чаворес.*

Не можна вагітній штовхати ногами кішок, собак,
аби дитина не народилась волохатою.

*

*Ше е пхари джувлі гейля андро цудзо қхер, одя қерен техан,
вай варесо техан тердел про сқамін, ой майне
пробалінен ода техан.*

Якщо вагітна жінка заходить у чужий дім, і там вариться їжа
або готова стоїть на столі, вона мусить її скоштувати.

*

Дикхял пес андро сувно пре рибалқа – дадеске ачега.

Побачити уві сні себе на рибалці – татом станеш.

*

*Е джувлі – саві родзиндя, наши бешел андре соба ле вейдин-
генца дуй қурке отқеди отродзиндя.*

Жінка-породілля не може бути в одній кімнаті
з гостями два тижні після пологів.

*

Саранда дівес сар е ромні родзиндя наші джал андре қхангейрі.

Сорок днів після пологів жінка не може йти до церкви.

*

Ле чаворес наші те патярен андре про скамін, қай хан.

Дитину не можна сповивати на столі, за яким їдять.

*

*Қана пес чақ родзиндя ода єққ, вай мушоро вай чайорі,
пханден ловло тхаворо про вас, гой тенаден лес якқғало.*

Новонародженого, незалежно від того хлопчик це чи дівчинка, перев'язують червоною стрічкою від врочення.

*

*Андро қхер қай родзиндя пес човоро наші теджан андре
ле цудзе джувльенге, жадиқ на болавене ле чаворес.*

В дім новонародженого не можна заходити чужим жінкам допоки дитину не похрестять.

*

Наші те товен аври те шутен ле чаворесқере голми пре раті.

Не можна вивішувати дитячу білизну на ніч.

*

*Қана андро қхер гин цикно чаворо, наші ніч теден андало
қхер бо ела наспоқойно о чаворо.*

Коли в домі є немовля – не можна з хати нічого на ніч давати, бо буде неспокійне.

*

*Қана ашарен ле чаворес ода қо вақерел, трівал чунгарел
аври, гой ле чаворес те наден якқғало.*

Коли кажуть щось добре про дитину, той, хто каже, тричі спльовує, щоб не зурочити.

*

*Қана о вендийга авле қо чаворо, он маїнен
те тховен песқеро балоро тело завлақос ле човоресқе,
гой мі совел споқойнонес.*

Гості, що прийшли відвідати новонароджену дитину, повинні відірвати від себе волосинку і покласти під подушку дитини, аби сон був спокійний.

*

*Ше авлял андро қхер қай гін цикно човоро наші
те тердьон про правос, або теджан аврі,
а те на побешен єқнай – о совібе човрега ле човорестар.*

Якщо зайшов у дім, де є маленька дитина, то не можна стояти на порозі або ж вийти з дому не посидівши – сон вкрадеш у дитини.

Побутові прикмети та забобони

Детальних пояснень побутовим забобонам немає. Сприймаються як у релігії Символ віри. Можеш вірити, а можеш і не вірити.

*

*Ла джувляке наші те преджан ле муршескере голми:
чупні, товер.*

Жінкам забороняється переступати через чоловічі речі: батіг, сокиру.

*

Ла джувляке наші те товен о голмі опрал ромескере.

Жінці забороняється класти жіночі речі поверх чоловічих.

*

*О мурша те о джувля қана мулатинен қерен песке дуй
сқаміна. О мурша андре бари соба, а о джувля пре кухня.*

Чоловіки і жінки під час святкувань сидять за різними столами:
чоловіки – у кімнаті, а жінки – на кухні.

*

О васта наші те морен андро умовальніқос қай морен о чаре.

Руки не можна мити у мийці для миття посуду.

*

Наші ніч пре преден пріг о правос.

Нічого не можна передавати через поріг дому.

*

О лон андало қхер надел пес ніқаске.

Сіль з дому не можна давати нікому.

*

Наші деден қейчен раті.

Не можна ввечері давати гроші в позику.

*

Наші теден қейчен пондзенқоне.

Не можна давати гроші в позику у понеділок.

***Повір'я та забобони,
подібні до тих,
що є у місцевого населення***

Як ми вже зауважували, внаслідок тривалого проживання поміж представниками різних національностей роми мають спільні повір'я та традиції зі своїми сусідами: угорцями, румунами, німцями, євреями, русинами, словаками та, звичайно, українцями.

*

Калі мачка преденашля о дром – ќе біда.

Чорний кіт перетинає дорогу – до біди.

*

Ше е джувлі прегейля чувче ведренца (чи ведрага) – ќе бібах.

Зустріти жінку з пустими відрами (чи відром) – до нещастя.

*

*Наші те ліджан аври андалокер о шметци қана ма
бешля тейле о қхам – ќе бібах.*

Не можна виносити сміття з хати після заходу сонця, бо це – до біди, нещастя.

*

*Приг о правос ніч теден наші, қампе тетердьон про провос,
бо ейла весқедийшис.*

Нічого через поріг не можна передавати, потрібно хоча б наступити на нього, інакше буде сварка.

*

Андро нейво қхер першо муқен ла мачқа – қо лачібе.

У нову хату першим пускають кота – до добробуту.

*

*Ше гейлял аври андало қхер, а бістердял варесо наші те
авен пале, нейла бах ода дівес.*

Якщо, вже вийшовши з дому, з'ясували, що щось забули, то краще не повертатись, бо не пощастить цього дня.

Похоронні прикмети та заботони

Похорон, траур, поминки... Не дуже легка і сумна тема. У багатьох людей виникає питання: а як відбувається цей сумний ритуал у ромів міста Ужгород? Це питання виникає терез те, що похоронні обряди проходять дуже помітно для людей, які не знають звичаїв ромів Ужгорода. Як у всіх людей, смерть рідної людини переживається дуже боляче. Перші три дні після того, як людина перейшла в інший світ, у ромів називається “варта-спомин” – охорона тіла і душі померлого. Висловлюється тим самим повага до цієї людини. Особливо важливим є “нічне сидіння”. У ці три дні все залежить від фінансового стану сім’ї людини, яка покинула цей світ. На “варту-спомин” приходять не лише родичі, а й люди, які зовсім не знали померлого. Все пов’язано з тим, що на “варту-спомин” грають в карти тільки головіки. Залежно від можливостей родини, виносять на підносах їжу і випивку. Можна їсти бутерброди, пити каву, чай, вино, горілку. Можна навіть поїсти тортик – все що завгодно, але це теж залежить від фінансового стану сім’ї померлого... І тим більше людей приходять на “варту-спомин”, тим вище статус померлого. Іноді для старших людей, найбільш шанованих у громаді, накривають окремих стіл. На такій трапезі п’ють своєрідно: відливають з тарки “для душі” кілька крапель від налитого. Необхідно при цьому обов’язково згадувати покійного. Жінки гуртуються окремо від головіків як за трапезним столом, так і поза ним, поминаючи покійного. Для ромів нормально, якщо ви погуєте на “варті-спомині” крики дітей, плач родичів і... сміх гостей. Можна по-своєму проводити в останню путь покійного. Згадують сумні й радісні хвилини.

Хочу згадати про гру, яка має місце виключно на поминках. В неї не можна грати в інші дні, інакше вона принесе нещастя. Сама гра дуже проста. Група людей встає в коло, вибирає ведучого, головного в грі, що стежить за порядком. Люди, які стоять в колі, вибирають найсильнішого – йому першому закриває долонями очі ведучий. Потім хтось із кола людей б’є його по... “п’ятій тоці”. Людина з закритими очима повинна вгадати, хто це був. Сама гра проходить

весело. Жінки, головіки і діти грають окремо. Незважаючи на те що стороннім здається, що всім байдуже (пофиг) і всі веселяться, всі гравці гудово розуміють, де вони знаходяться і що це за гра... Проводжати в останню дорогу на цвинтар приходять всі близькі, друзі, колеги, люди, що мали якесь значення в житті покійного. За традицією, у кожного рома є улюблена пісня, музичний твір. Перед смертю він просить виконати її. Зазвигай це старовинна народна пісня, але може бути і класичний твір. Саме цю пісню кілька разів грають на похоронах. Похоронна процесія проходить, в прямому сенсі, голосно. Останній раз звучить музика і прощання. Якщо кладовище недалеко від будинку померлого, то всі йдуть пішки. Попереду йдуть музиканти, які виконують традиційні похоронні мелодії і улюблені пісні померлого. Грають на таких інструментах: скрипка, акордеон, саксофон. Якщо кладовище далеко, то зазвигай всіх, хто прийшов, на місце поховання відвозять на автомобілях або автобусах. І вже ближче до цвинтаря люди виходять з них, щоб пройтися пішки, обов’язково з музикою. Після похорону в будинку померлого накривається поминальний стіл, але тільки для найближчих родичів. Поминальні трапези проходять на 9-й, 40-й день і терез рік, але знову-таки – тільки для найближчих родичів.

*

Ше вареко мувля андро кхер наші ніч теден варекаске,
наші те керен ніч анро кхер жадик напреджала 40 дивес.

Якщо хто помер, то з хати нічого не віддають,
меблі не пересувають, поки не мине 40 днів.

*

Ше андро кхер вареко мувля, те совен одя наші.
Пало муvlo міндик пес диқел, а понт андро последньо раті.
Пажо муvlo цейло раті баінен қарти, вақерен пал лесте.

Якщо в хаті хтось помре, то спати в ній не можна. За тілом увесь час наглядають, особливо в останню ніч. Біля небіжчика всю ніч грають у карти, згадують померлого.

*

Парунен про трито дівес. Про порушагос авен саворе қо камел.

Ховають на третій день. На похорон приходять всі, кому заманеться.

*

Пре варта – андол сақо погарис отчівен ле мувлесқе.

Під час поминальної трапези з кожної чарки відливають на спомин душі.

*

Пало мувло лесқере голмі лабарен опре.

Після смерті людини її речі спалюють.

*

Андро қхер қо мувло о тивқера учарен андре, гой о мулло те насиқавел нес.

У хаті небіжчика завішують дзеркала полотном, щоб мертвий не показався.

*

Қана о мувло пашльол андро қхер – пажо шейро товен момеля.

Коли тіло небіжчика лежить в хаті – біля голови ставлять свічки.

*

Про мувло урен нейве голмі.

На небіжчика одягають нові речі.

*

Андро мохто товен лове, сомнақай са со лесқе сас бечельно.

У труну кладуть гроші, золото та речі, які були небіжчику дорогі.

Повсякденні

побутові прикмети та забобони

Регі, з якими ми стикаємося щодня, але ніколи не звертаємо уваги – що, як, де лежить, регі, які нам показують багато того, регі, що мають своє значення для людей, які вірять у прикмети.

*

Ше илял вареқастар ведра, ташқа, қошарис, банқа, таніріс – на бічав пале чувчес, варесо тов – паліш бутер тут ейла.

Взяв у когось відро, сумку, корзину, банку, тарілку – ніколи не повертай пустими: щось поклади – у тебе більше потім буде.

*

Про скамін е чуврі, опре гостра сейрага – налачо знақос.

На столі лежить ніж гострим краєм доверху – недобрый знак.

*

Ше баінен нес ла чуврага – қо весқедишагос.

Гратися ножом – до сварки.

*

Ше ту қана хагас а дандердял е чгіб, оқор пендял на чачібе.

Якщо під час їди прикусив язика – хотів сказати неправду.

*

Наши те чівен аври қотор маро – хібінела андро қхер; фдер де ле чіріқленге.

Не викидай хліб на вулицю – не буде в домі вдосталь хліба; краще віддай його пташкам.

*

*Нақамлял а чідял аври о цукрос – о да қо лачібе,
а лон – қо налачібе.*

З необережності розсипав цукор на стіл – до добра,
а якщо сіль – то недобре.

*

Пхаділя нес чувчо таніріс про сқамін – қо лачібе.

Розламалась порожня тарілка на столі – добре.

*

*Пуране пхазгерде чаре, фінджі аври начівега –
вічінен пре песте налачібе.*

Старі речі, зламану тарілку, чашку якщо не викинеш – не до добра.

*

*Пхаділя о тивкеріс қе біда; мусай те ліджав аври андало
қхер, тхе тақой те цинен нейво.*

Дзеркало розбилось – до біди; треба обов'язково винести друзки
з хати і відразу купити нове.

*

*Наши те подаринен о сува – қо весқедишагос;
а те іма дес ловқорес суврін о вас қасқе дес е сув.*

Голки не даруй – до сварки; якщо все ж даруєш,
то трохи вколи того, кому даєш.

*

Пре песте або пре вареқасте наши ніч те сивен.

На собі або на комусь нічого не можна зашивати.

*

Ше гординен авресқере голмі – черінега тийро джівіпен.

Носити чужу річ – долю змінити.

Прикмети та забобони про гроші.

Бідність

З незапам'ятних часів люди вірили в різноманітні прикмети. Особливе місце займали прикмети та забобони про гроші. Збереглися вони і в наші дні. Адже гроші – це важлива складова нашого існування. Багато хто вірить в те, що певні обряди допомагають примножувати багатство. Що цікаво – прислухаючись до цих повір'їв, можна помітити, що все-таки не даремно вони були кимось мудрим підмінені.

*

Наші техан могочкі андро қхер – лове нейла.

Не можна лузати насіння в хаті – гроші не будуть водитися.

*

На беш про сқамін пал саво қас – чоро ейга.

Не можна сідати на стіл – будеш бідним.

*

Намуқ чувче чаре про сқамін пре раті – нейла лове.

Не залишай пустих тарілок на ніч на столі – не буде грошей.

*

Е чапқа, е ташқа про сқамін на тхөв – лове нейла.

Шапку, сумку на стіл не клади – грошей не буде.

*

Андро қхер те пісқінен – саворе лове препісқінега.

У будинку свистіти – всі гроші просвистіти.

*

*Кена керел пес о нейво қхер, андро фундаментос
тховен лове – гой міавен барвале.*

Під час закладки нового будинку під фундамент
кладуть монети – для багатства.

*

На муқ чувчо цақлос про сқамін – нейла лове.

Якщо залишити пусту пляшку на столі – не буде грошей.

*

*Ше хурде лове пейле пре пхув адро қхер, ақор лен на
шулавен аври, чақ ақор андро қхер лікерна пес лове.*

Якщо монети впали на підлогу в хаті, то їх не вимітають –
тоді в хаті будуть триматись гроші.

Прикмети, забобони про подарунки, тварин, погоду, комах

*Народні прикмети про подарунки, тварин, погоду, комах найгас-
тіше є популярними в сільській місцевості.*

*

Аракега тут андро сувно натийре грайега – ужар човрашен.

Зустрінешся уві сні з чужим конем – чекай крадіїв.

*

Ше авел қе туте о вовқо (рув) – ейга қорқоро.

Якщо підійде до тебе вовк – самотність.

*

*Ше о руконо виїнел андре сейра ле қхерестар – нейла біда.
Наміште одалесқе андре саві сейра виїнел.*

Якщо пес вие в бік від будинку, то нічого страшного;
погано тому, у чий бік вие.

*

Пало дуи заяца денашега – ані екхес на худега.

За двома зайцями побіжиш, то ні одного не спіймаєш.

*

*Ше е мачқа трийнесиненгері преденашля о дром –
ніч подло нейла.*

Якщо дорогу перебігла триколірна кішка – нічого поганого.

*

*Ше парно павуқос керел паутіна пажо тхан –
қо радишагос; қало – қе бібах.*

Білий павук гніздиться над ліжком – до щастя, а чорний – до нещастя.

*

Андро кхер мурванкі – қо радишагос.

Мурашки в будинку – до щастя.

*

Парашовін перел бришінд – курқе ейла қхам.

У п'ятницю дощить – в неділю буде сонце.

*

Ше йевенде грімінел – ейла барі барваль.

Узимку грім гримить – до сильних вітрів.

*

*Қана подаринес тарца қампе те товен андре лове –
о мануш міе барвало.*

Якщо даруєш гаманець, поклади в нього якусь купюру, аби в ньому
водились гроші.

Прикмети та забобони про людину

Народні прикмети – з ними ми стикаємося щодня. Питання тільки в тому, наскільки широкі наші уявлення і знання про них. Прикмети і забобони були сформовані з бажання дати пояснення якоїсь конкретної події, суть якої залишалася загадковою і містичною.

*

*Андро право қан піскінел – қо лаче гійрі, андро лево қан –
қо подле гійрі.*

У правому вусі дзвенить – до добрих вістей, а в лівому – до поганих.

*

Дзарало қолин – сиқавел тийрі зор.

Волохаті груди – прикмета сили.

*

Бут асага – бут ровега.

Довго сміятись – до сліз.

*

Ше цігалінега міндиқ – пре чгіб авела аври пхукні.

Якщо весь час говорити неправду – на язиці вискочить бородавка.

*

Ше хандьол туқе о нақ – пієга.

Якщо свербить ніс – буде пиятика.

*

*Ше случайнонес тердьос вареқасқе про піндро – қо весқеди-
шагос; гой қада те нейл қампе пале те тердьон про піндро.*

На ногу один одному ненароком наступить – до лайки;
аби прикмета не здійснилась – несильно відповісти тим же.

*

Про правос на беш – қо насвалібена.

На порозі не сиди – до втрати, до хвороби.

*

На домук те преджан приг туге.

Не дозволяй перестрибувати через себе.

*

Дуқал о думо, пхагерел о целос – бришінд ейла.

Спина болить, біль у суглобах – на дощ.

*

О штригіме бала наші те розчівен – набарола о бала бутер.

Відрізане волосся не можна кидати будь-де: розвіється вітром – не буде рости волосся.

*

Пейля пре чам е қліпальқа – варесо нейво шунеге.

Впала на щоку вія – до новин.

*

Лабон о қана – вареқо пал ту вақерел.

“Горять” вуха – хтось про тебе говорить.

*

Дандерега е чгіб – вареқо қошқерел.

Язика вкусив – хтось тебе лає.

*

*Ше е терні чайори демела о вас – ақор о терно ча думінеп
пал лате.*

Якщо молода дівчина лікоть вдарить – то холостий хлопець згадає.

*

Ше саворе чайора қездинен те шутьон – ақор авел е няра.

Якщо навкруги всі дівчата починають худнути – скоро весна.

*

*Қана авес аври андало қхер, ілял туга амбрелқа – бришінт
на дела.*

Якщо, виходячи з дому, взяли з собою парасольку – дощу не буде.

*

*Ше ту чівес о трошінкі пало сқамін пре пхув ле вастега –
қо весқедишағос ла ромняга.*

Якщо ви змітаєте крихти зі столу рукою – до сварки з жінкою.

*

Ше дуқал о шейро – ақор ов менг гін тут.

Якщо болить голова – значить, вона ще є.

*

*Ше е ромні тумен дилинярел – ақор ой тирівдинел пал
туменде.*

Якщо жінка вас дурить – значить, ви їй не байдужі.

Післямова

Мій народ – чи не єдиний, в якого немає своєї держави. У кримських татар – бодай нині – Крим, євреї здобули Ізраїль... А роми все ще гадають: чому вони розпорошені по всьому світу?

Є один міф, який я чув від старших циган. Кажуть, що коли Ісуса нашого розпинали на хресті, то ром вкрав цвях, Ісусу в ноги вбили лише один, а не два, як планувалося. Тоді Ісус сказав, що за цей гріх у нас, ромів, не буде своєї власної землі. Згодом цю історію я не раз зустрівач і у ромських книжках, і в розповідях старших. Можливо тому роми вірять у те, що ведуть свій родовід від прадавніх народів, які описуються у святому писанні Біблії – таких, як хананеї, хетти, евеї, ферезеї та євусеї. Як би не було, та великий мій народ живе на теренах усієї планети, залишаючись народом світу.

Так у що ж вірять мої однокровні брати? Звичайно, у Всевишнього! Унікальність ромського народу – у тому, що ми присутні в усіх віруваннях світу (християнство, індуїзм, джайнізм, іслам, буддизм, протестантизм). Подорож з материнської Індії (а те, що мої предки походять саме звідти, – факт, доведений і самою Індією) до Європи “розселяла” ромів по всьому світу і “поділила” їх на групи.

Декілька з таких етнічних груп потрапили й до України: серви (яких вважають українськими ромами – найбільш численна група в Україні) та влахи. Ці дві групи належать до православної церкви.

Хоч в даний момент Автономна Республіка Крим перебуває в окупації, не забуваємо і про кримських ромів – “криміка рома”, як звучить по-ромськи. Вони належать до мусульманської гілки.

В Одеській та частково Чернігівській області – кишинівці, “молдованіка рома”. І ці роми відносять себе до православних.

Ловари, келделари, яких не так багато, і живуть вони майже по всій території України, також православні.

І, звичайно, окремо хочу сказати про своє рідне Закарпаття, де проживає найбільша ромська громада України, а саме про Ужгород. В історично цікавому Ужгороді роми поділяються на словацьких (“словакіка”) та угорських (“унгріка”). До речі, свого часу такого поділу не було. За історичними даними, сторіччями тому роми до Ужгорода потрапили з Угорщини та Словаччини і належали тоді до традиційних етнічних груп: ловари чи влахи. І вже згодом, у резуль-

таті певної асиміляції виокремилися знані нам сьогодні роми угорські та словацькі. У результаті цього, до слова, в Ужгороді майже зник ловарський діалект, яким спілкується більшість ромів світу. Але це вже інша історія...

Більшість ужгородських ромів переважно католики. Звичайно, якщо не враховувати нову євангельську течію. Її в Ужгород “привіз” вірянин з Червонограда Сергій Балюк наприкінці 1984-го. І слід зазначити, що вона набуває популярності, здобуваючи нових адептів чи не щодня.

Та все ж, попри цю мовну чи конфесійну різноманітність, ми – одна нація – роми! Народ, розпорошений по всьому світу, який залишається народом планети Земля!

Віктор Човка

Фотонаразіе

Зміст

До читача	3
Ромська родина	4
Гостинність. Гендерна нерівність	10
Вагітність. Пологи. Дитинство	12
Побутові прикмети та забобони	18
Повір'я та забобони, подібні до тих, що є у місцевого населення ...	20
Похоронні прикмети та забобони	22
Повсякденні побутові прикмети та забобони	25
Прикмети та забобони про гроші. Бідність	27
Прикмети, забобони про подарунки, тварин, погоду, комах	29
Прикмети та забобони про людину	31
Післямова	34
Фотоархів	36

Літературно-художнє видання

Євгенія Навроцька, Віктор Човка,
Олександр Селеш, Сімона Тирпак, Крістіна Човка

ПРИКМЕТИ ТА ЗАБОБОНИ РОМІВ ЗАКАРПАТТЯ

Українською та ромською мовами

В авторській редакції

Художньо-технічна редакція, дизайн *О. Гаркуша*

Коректор українського тексту *Г. Тамаровська*

Комп'ютерна верстка *О. Гаркуша*

Підписано до друку 22.05.2017

Формат 70x100/16. Папір офсетний.

Гарнітура Candara. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 3,22. Тираж 70.

Замовлення № 12-2017.

Видавництво Олександри Гаркуші,

м. Ужгород, вул. Погорєлова, 4

тел. (0312) 66-49-38

e-mail: alexxgar'kusha@gmail. com

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,

виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія зт № 23 від об. 09. 2005 р.

Друк та палітурні роботи ТОВ "РІК-У"

м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36

П 75 Прикмети та забобони ромів Закарпаття [Текст] / Євгенія Навроцька, Віктор Човка, Олександр Селеш, Сімона Тирпак, Крістіна Човка. – Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2017. – 40 с. – Укр. та ромською мовами : іл.

ISBN 978-617-531-161-5

У пропонованій книжці зібрано найвідоміші повір'я, прикмети та забобони, які побутують серед ромів міста Ужгород, Ужгородського району та міста Чоп.

Завдяки глибокому змісту, етнографічній самобутності, мовному колориту вони зберігаються у пам'яті поколінь як певний досвід життєвої мудрості. В кожній ромській родині і нині з'являються та запозичуються нові звичаї і вірування, які відображають взаємовплив культур народів різних національностей, що проживали і проживають на теренах нашого краю.

Для широкого читача.

УДК 398.31(=214.58) (477.87)

ББК ШЗ (4Укр=Циг)9–419